

Др Јована Брашић Стојановић, доцент
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0003-2321-6085

Прегледни научни рад
УДК: 330.322:502.131.1
330.322:349.6
DOI: 10.46793/XXIMajsko.945BS

ЕКОНОМСКА РАВНОТЕЖА УЛАГАЧКОГ ОДНОСА ПРЕД ИЗАЗОВИМА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА*

Резиме

У савременим условима пословања стране директне инвестиције постале су кључна полуга не само глобализације и повезивања светских капитал токова, већ и убрзања економског развоја држава. Државе чија економија захтева брз опоравак и излазак из циклличних кризних кретања последњих година све чешиће су прибегавале стварању инвестиционог амбијента подстицајног за долазак страног капитала. Такво поступање подразумева да су државе пријемнице капитала страним улагачима гарантовале бројне олакшице, привилегије, сигуран и поуздан правни режим, минимизирање политичких ризика и економску сигурност. Као један од важних стимулативних елемената подстицајне политике држава пријемница капитала, нарочито неразвијених и оних у развоју, јесте и спровођење еколошке политике на мање ригорозан и захтеван начин. Поштовање правних прописа из области заштите животне средине и људских права једна је од основних обавеза свих држава, чланова друштвених заједница и привредних субјеката, док страни улагачи имају обавезу поштовања не само домаћих и међународних еколошких стандарда, већ и оних предвиђених у држави у којој изводе свој инвестициони пројекат. Мање строги еколошки прописи подразумевају и ниже трошкове пословања за улагаче, самим тим и мања не само иницијелна, већ и текућа улагања, те ће се страни улагачи лакше опредељивати за пословање на таквих инвестиционим дестинацијама. Но, поред утицаја еколошких прописа на одлуку о инвестирању страног улагача у држави пријемници капитала, као посебно важно питање поставља се карактер таквих инвестиција и њихов повратни утицај на укупан одрживи развој држава пријемница капитала. Имајући у виду посебну актуелност

* Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2025. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

изазова које данас повлачи одржив развој и поставља их како пред државе, тако и пред улагаче, у раду ће бити осврта и на очување економске равнотеже између страног улагача и државе пријемнице капитала.

Кључне речи: *страно улагање, одржив развој, економска равнотежа, еколошки прописи, животна средина.*

1. Увод

Као круцијални елементи процеса глобализације, интеграције и либерализације кретања капитала, стране инвестиције добијају посебан значај. Мноштво је ефеката које страна улагања остављају у држави пријемници капитала, но ипак примат има схватање које их је окарактерисало једним од темељних начина за економски опоравак. Имајући у виду таква обележја и „моћи“ страних улагања, државе у развоју и неразвијене државе прибегавају изградњи правног оквира који ће њихово економско окружење учинити атрактивним за извођење инвестиционих пројеката. Страни улагачи одлуку о инвестирању на одређеној локацији доносе на основу укупне процене и оцене засноване на макроекономским, микроекономским, правним, политичким и социјалним факторима. Но, како правни режим има водећи значај јер он креира читав економски систем и регулише све друштвене односе у заједници, највећу пажњу придају институционалном оквиру, регулативи и правној сигурности, која потом значи и дуготрајну економску исплативост и профитабилну стабилност.

Улагачки однос који настаје при закључивању уговора о страном улагању има веома специфичну природу. Наиме, реч је о трипартитном односу, иако уговор потписује страни улагач са државом пријемником капитала, јер постоји заинтересованост за остварењем сопствених интереса државе пријемнице капитала, страног улагача и државе порекла страног улагача, сваке у својој сфери. Поред тога, уговорне стране не могу бити у потпуности равноправне јер је страни улагач приватноправни субјект, док је држава пријемница капитала носилац јавноправних овлашћења. Уговорне стране у праву нису једнаке јер држава пријемница капитала, као суверен, носилац је легислативних овлашћења, те има могућност једностране измене правних прописа којима се регулише правни положај страног улагача. Наспрам тога, страни улагач настоји да се бројним мерама и радњама, привилегијама и повластицама заштити од таквог поступања државе пријемнице капитала. Стога, основни циљ улагачког односа јесте постиће економску равнотежу између страна уговорница, а која се манифестује у могућности стицања што виших износа профита за страног улагача и што већих користи и позитивних ефеката страних улагања за државу пријемницу капитала.

Овај економски еквилибријум коме теже уговорне стране, а који чини не само суштину улагачког односа, већ га и чува, бива угрожен бројним

факторима који имају како ендегену, тако и егзогену природу, како комерцијални, тако и некомерцијални карактер. Међутим, у савременим условима економски баланс улагачког односа налази се пред посебном врстом изазова услед стандарда које намеће потреба очувања планетарног одрживог развоја. Глобалне перспективе развоја стратегије очувања животне средине, природних ресурса, здравља људи и људских права, поставиле су такве стандарде који најпре представљају својеврсну врсту императива за међународну заједницу и појединачне државе. Развој начела и мерила која ће омогућити постизање наведених циљева подразумева пре свега изградњу правног оквира који штити економско и друштвено богатство. Виши стандарди поступања у пословању које је неопходно имплементирати у правне прописе нужно се одражавају на природу односа страног улагача и државе пријемнице капитала угрожавајући постигнуту економску равнотежу и у одређеној мери смањујући приливе страног капитала.

Имајући у виду значај отворених питања за савремену међународну и државну заједницу, предмет истраживања у раду јесу управо нови изазови одрживог развоја на глобалном нивоу, али и на нивоу домаће државе. Уз то, у раду се анализира утицај еколошких прописа и прописа о заштити људских права на прилив и одржање страних директних инвестиција у домаћој држави, евентуалне промене у већ формираном улагачком односу, начини за очувањем економске равнотеже, али и начини да домаћа држава као држава пријемница капитала избегне радње страних улагача штетне по одржив развој и подстицајно делује на прилив такозваних чистих инвестиција.

2. Природа и карактеристике улагачког односа

Улагачки однос између државе пријемнице капитала и страног улагача иако званично настаје моментом потписивања уговора о страном улагању, успоставља се много раније, још током преговарачке фазе, кроз стадијум формирања улагачке одлуке, до њеног доношења. Значај страних директних инвестиција за опоравак привредне активности и убрзање привредног развоја у држави пријемници капитала допринео је формирању посебних стратешких планова и циљева, окупљених око читавог сета законских и подзаконских аката, а са циљем подстицајног деловања на привлачење страног капитала. Погодан правни режим основа је повољне инвестиционе климе која пресудно утиче на доношење одлуке о реализацији инвестиционог пројекта, поред читавог низа других економских, политичких и друштвених фактора. У таквом стању ствари, државе које вапе за страним капиталом не праве процене у којим индустријским грана је пожељан прилив страног капитала, какво је пословање конкретног страног улагача и степен његове друштвене одговорности, што представља посебан проблем пред изазовима које доносе савремене економске тенденције и одржив развој.

Страни улагач и држава пријемница капитала потписују уговор о страном улагању, такозвани дијагонални споразум након процене свих параметара страног улагача и доношења одлуке о инвестирању капитала. Иако уговор о страном улагању настаје као продукт сагласности воља два партнера, његова специфичност јесте заправо у успостављању трипартитног односа страна које су заинтересоване за улагачки подухват, државе пријемнице капитала, страног улагача и државе порекла страног улагача. Сваки од ових учесника има своје интересе у конкретном инвестиционом односу који се успоставља, али сви се ипак могу свести на један, стицање што виших користи од реализовања инвестиције. Примарни мотив страног улагача јесте стицање што већег профита и оплођење капитала, интерес државе порекла страног улагача јесте у репатријацији капитала страног улагача у његову матичну државу, док је интерес државе пријемнице капитала убирање користи кроз долазак капитала, покретање нове производње, нова запошљавања и убрзање привредне активности. Стране директне инвестиције подразумевају долазак свежег капитала за државу пријемницу, нове и савремене технологије у производњи, нове менаџерске вештине, знања, нове начине управљања и ефикаснију производњу.¹ Такође, битан повратни утицај који држава пријемница капитала очекује јесте конкурентска ефикасност.²

Улагачки однос који настаје јесте двострано теретни однос јер подразумева како права, тако и обавезе за обе уговорне стране. Страни улагач се обавезује да свој инвестициони пројекат реализује на одабраној локацији, у потпуности по унапред предвиђеном плану, уз поштовање свих обавеза преузетих потписивањем уговора, док се држава пријемница капитала обавезује да се стара о очувању правног положаја и економске стабилности страног улагача. Дијагонални споразум не може бити једнострано раскинут већ искључиво уз сагласност воља обе уговорне стране, онако како је и настао. Случајеви једностраног раскидања предвиђају се унапред самим уговором о страном улагању и законским актима који се примењују на регулисање улагачког односа.

3. Успостављање економске равнотеже између страна уговорница

Успостављање улагачког односа формалноправно почиње моментом саглашавања воља уговорних партнера о свим битним састојцима уговора о страном улагању, о стеченим правима и преузетим обавезама. По природи овако настали улагачки однос је дуготрајан, обострано теретан и асиметричан.

¹ Дашић, Д., Дамњановић, А, *Утицај страних директних инвестиција на одржив и равномерни регионални развој Србије*, Збоорник радова: Управљање квалитетом и поузданошћу, Чачак, 2015, стр. 264.

² Исто.

Као битна карактеристика улагачког односа истиче се дуготрајност, односно сагласност воља о међусобном преузимању права и обавеза уговорних страна, али без временског омеђавања у погледу трајања. Свака од уговорних страна стиче одређена права потписивањем уговора о страном улагању, која посредно значе и реализовање сопствених интереса, али и одређене обавезе према другој страни. Но, посебну специфичност улагачком односу даје асиметричност положаја са ког иступају уговорне стране, односно дијагоналност уговора која настаје јер је страни улагач субјект приватног права, док је држава пријемница капитала носилац суверених овлашћења.

Специфичност дијагоналних уговора, као правних инструмената за постизање циљева пре свега државе пријемнице капитала, преноси се на специфичност улагачког односа, на питање њихове правне једнакости, те изазива дилеме и у домаћој и у иностраној теорији. Међу ауторима који су се бавили анализом питања дијагоналних споразума и асиметричношћу улагачког односа искристалисао се став да дијагонални уговори имају и приватноправна и јавноправна обележја.³ Приватноправни карактер уговора о страном улагању извире из чињенице да се уговорни однос заснива на класичан начин и да резултира предвиђањем права и обавеза за обе уговорне стране.⁴ Преовладавање приватноправних обележја правда се значајем који имају страна улагања. Наиме, дијагонални споразуми су према схватању професора Цветковића врста уговора о привредном развоју, који предвиђају обавезе за обе уговорне стране, али ипак са фокусом на остваривању развојних, привредних и социјалних потреба државе.⁵ Карактер јавноправног дијагоналног споразума добија по основу саме чињенице да ову врсту уговора закључују страни улагач и држава пријемница капитала, при чему је држава пријемница капитала носилац суверене моћи и јавноправних овлашћења.⁶ Држава пријемница капитала уговор са страним улагачем закључује не би ли остварила своје пре свега економске циљеве, у складу са чиме она као суверен има читав низ законодавних овлашћења, која јој не могу бити ни умањена ни укинута, те се сопственим правом на регулацију штити у остваривању својих привредних интереса. Таква овлашћења једне од уговорних страна дају обележја јавноправности дијагоналном споразуму. Поред истицања јавноправних и приватноправних карактеристика уговора о страном улагању, постоје мешовита схватања, која ове уговоре опредељују као *sui generis* уговоре, правдајући то наводима да им правна природа није унапред одређена, већ да би је требало ценити у сваком појединачном случају, те да ће у крајњем случају

³ Види више: Ћирић, А., *Привредно-правни аспекти двадесетогодишњице сарадње СФРЈ-СЕВ*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, свеска 25, 1985, стр. 206.

⁴ Брашић, Стојановић, Ј., *Правно-економски аспекти стабилизационе клаузуле*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2021, стр. 73.

⁵ Цветковић, П., *Међународно право страних инвестиција*, Београд, 2007, стр. 43.

⁶ Брашић, Стојановић, Ј., *нав. дело*, стр. 74.

управо позиција државе пријемнице капитала одредити карактер уговора о страном улагању, односно чињеница са које позиције она иступа, да ли као равноправни партнер страном улагачу или као суверен.

Предмет уговора о страном улагању јесте управо реализација инвестиционог подухвата, коју би страни улагач требало да остварује постепено, током читавог периода трајања уговора, по унапред предвиђеним етапама кроз које би се остваривали циљеви како страног улагача, тако и државе пријемнице капитала.⁷ Наиме, страни улагач би остваривао профит чиме би његови примарни циљеви били задовољени, док се циљеви државе пријемнице капитала манифестују кроз позитивне ефекте страних улагања у погледу покретања нове производње, раста продуктивности, нових запошљавања, подизања агрегатне понуде и тражње и самим тим убрзање привредног развоја. Но, ипак, у улагачком односу држава пријемница капитала примарно наступа са позиције суверена. Наиме, она се стара о правном режиму страног улагача, обезбеђујући му сигурност стечених права и преузетих обавеза, пружајући му правну заштиту и обезбеђујући правни, економски, политички и друштвени амбијент погодан за пословање. Поред тога, она се током периода реализације страног улагања стара и о остваривању својих законодавних овлашћења, мењајући правне прописе и усвајајући нове, пратећи друштвене трендове и кретања, чиме се може угрозити правни положај страног улагача. Но, како је ово њено овлашћење неутуђиво и држава пријемница капитала је у обавези да врши своје право на регулацију, постаје јасно да правна једнакост између уговорних страна не може бити никако постигнута. Стога, како би интереси обе уговорне стране били у балансу приступа се постизању економске равнотеже, односно привредног еквилибријума који се мери постигнутим трошковима и користима за обе уговорне стране током трајања улагачког односа. Тек остварена економска равнотежа омогућава опстанак уговора о страном улагању јер је приоритетни мотив, односно покретач обе уговорне стране интерес за стицањем што виших износа профита.

4. Улагачки однос пред изазовима одрживог развоја

Следећи сопствене интересе, страни улагач и држава пријемница капитала ступају у улагачки однос, специфичан јер се кроз сагласност воља изражава заправо жеља за економском једнакошћу уговарача. Међутим, економска равнотежа врло лако може бити не само угрожена, већ и нарушена, јер зависи од мноштва фактора. Последњих година, у попришту расправа светских економских теоретичара и правних практичара, нашла су се питања која отвара одржив развој. Тачније, актуелне услове пословања карактерише

⁷ Види више: Брашић, Стојановић, Ј., *нав. дело*, стр. 73-75.

тежња ка унапређивању економског и друштвеног благостања, али уз заштиту и очување околине.⁸

Одржив развој укључује у себе и економски раст и економски развој, али уз посебан степен бриге о заштити животне средине, побољшању здравља људи и унапређивању социјалне правде.⁹ Сама дефиниција одрживог развоја указује на важност ове теме и потребу да се кроз све економске активности угради одређени степен бриге о друштву и околини. Такав циљ истиче се услед значаја очувања природног и друштвеног богатства, богатства које припада не само прошлим, тренутним, већ и будућим нараштајима. Међутим, економска криза појачана ратним стањима у различитим крајевима света, енергетском кризом, финансијском, довела је до прекомерног трошења ресурса, њихове неадекватне алокације и уништавања екосистема.¹⁰ Такви изазови са којима се суочава одржив развој нужно се одражавају на већ постојеће стране инвестиције, као и оне будуће које би требало да буду реализоване. Наиме, појачани опрез у очувању животне средине и заштити људских права, уз потребу убрзања економског развоја ради превазилажења привредне кризе, доводи до строжих правних прописа, пре свега у области екологије и здравља. Како су еколошки прописи од суштинског значаја за друштво, то настаје и обавеза њиховог поштовања за стране улагаче. Строжији прописи воде измењеном правном режиму за стране улагаче, у неку руку измењеним и угроженим легитимним очекивањима страног улагача, повећавајући трошкове за стране улагаче и умањујући профитабилност улагачког подухвата. Наиме, страни улагач мора издавати више средстава на име додатне опреме, одлагања отпада, коришћења и увоза одређених инпута.¹¹ Такво стање ствари отвара питање уздрманог економског баланса између страна у улагачком односу. Но, ипак, сматра се да јавни интерес мора превагнути над интересима за стицањем профита, посебно имајући у виду да деградација животне средине често настаје као последица неодрживог начина производње и потрошње оскудних ресурса.¹²

Поред активности које су усмерене на подизање продуктивности и убрзање економског развоја, држава паралелно мора спроводити и мере које за

⁸ Pupavac, D., *Održiv razvoj – novo lice ekonomije*, Socijalna ekologija: journal for environmental thought and sociological research = Socijalna ekologija: Zeitschrift für Umweltgedanken und soziologische Forschung, Vol. 24 No. 2-3/2015, p. 104.

⁹ Ђорић, Ж., *Зелена економија и одрживи развој у земљама Западног Балкана*, Економске идеје и пракса, бр. 41/2021, стр. 67.

¹⁰ Исто.

¹¹ Petrović-Randelović, M., *Foreign Direct Investment and Sustainable Development: an analysis of the impact of environmental regulations on investment location decisions*, Facta Universitatis, Series: Economics and Organization Vol. 4, No 2/2007, p. 185.

¹² Исто, стр. 184.

циљ имају очување здраве животне средине.¹³ Држава пријемница капитала има међународну обавезу да прати светске правне трендове у области екологије и одрживог развоја, те да свој правни систем прилагођава изменама које настају на глобалном плану. Наиме, како би се обезбедио квалитетан живот грађана, неопходан је адекватан стратешко-правни оквир који води ка привлачењу друштвено одговорних страних улагача.¹⁴ Стране директне инвестиције имају важну улогу у покретању и убрзању економског раста.¹⁵ Како је примарни циљ држава које су неразвијене или у развоју убрзање економског развоја, то оне на себе преузимају додатну обавезу усклађивања привредног развоја са дугорочним еколошким стратегијама, те формирање такозване одрживе економије, засноване на чистим технологијама и инвестицијама. Даље то имплицира да страни улагач своје пословање мора ускладити са еколошким основама, што значи да стране инвестиције морају бити усмерене не само на раст производње и продуктивности, већ и на побољшање благостања људи и смањивање еколошке оскудице. За стране улагаче који нису имали у виду еколошке прописе при доношењу своје одлуке о инвестирању то значи повећање трошкова и самим тим умањивање профита, док за оне који би тек требало да дођу у државу пријемницу капитала то значи имплементирање важећих еколошких прописа у процес доношења своје одлуке и своје даље пословање. Свакако, успостављена економска равнотежа бива нарушена јер страни улагач остварује мање износе профита од очекиваног, док држава пријемница капитала или остаје при истом или губи своју позицију у улагачком односу. Но, упркос томе, јасна је спрега између страних директних инвестиција и не само привредног развоја, већ и одрживог, за шта је предуслов поштовање усвојених еколошких стандарда како од стране државе пријемнице капитала, тако и од страних улагача.¹⁶ Интеграција као процес данашњице кроз тесну корелацију између економске и еколошке политике на свим нивоима друштва и у свим интересним сферама тада показује своје праве предности.¹⁷ Такво стање

¹³ Дашић, Б., Тркља, Р., Пушоња, Б., *Стране директне инвестиције и заштита животне средине*, ECOLOGICA, вол. 29, бр. 105/2022, стр. 25.

¹⁴ Савковић, М., *Позитивним примером до одговорне праксе – стране инвестиције у Србији и заштита животне средине*, Центар за међународне и безбедоносне послове, Политичко мишљење, август, 2021, стр. 2.

¹⁵ Battikh, S., Bellakhal, R., *The effect of Foreign Direct Investment on sustainable development: Evidence from MENA region*, 2023, р. 9. Доступно на: <file:///C:/Users/Stojanovi%C4%87i/Downloads/ssrn-4735436.pdf> (datum pristupa: 10.3.2025.).

¹⁶ Stojanović, D., Ilić, B., Moračanin, J., *Sustainable Development of local communities in Serbia and FDI*, Ekonomika, Vol. 63, № 3/2017, р. 77.

¹⁷ Исто, стр. 79.

оправдава тврдњу да стране директне инвестиције доприносе ширењу прихватљивијих технологија.¹⁸

5. Утицај страних директних инвестиција на људска права и заштиту животне средине

Упркос одсуству јединствене дефиниције страних улагања општеприхваћене како у теорији, тако и пракси међународног инвестиционог права, универзални је став да могућност настанка конфликта између уговорних страна најизраженија је управо код улагачког односа услед свих некомерцијалних ризика и карактеристика овог односа. При анализи улагачког односа уопште, полазна хипотеза међу теоретичарима и практичарима јесте слабија позиција са које иступа страни улагач наспрам позиције државе пријемнице капитала која користећи се својим правом на регулацију може користити своју суверену моћ те утврђивати, мењати и прилагођавати правне прописе који регулишу правни положај страног улагача. Но, наспрам ове ситуације у пракси неретко се јавља обрнуто, односно као страни улагач наспрам државе пријемнице капитала појављује се мултинационална компанија која располаже великим капиталом и јаким позицијама, које значе и тржишну моћ, те може прилагођавати окружење себи и својим циљевима, суфлирајући држави пријемници капитала при доношењу одлука о измени и креирању правног режима и инвестиционе климе.¹⁹ Овакви наводи су од посебног значаја када је реч о питањима које отвара одржив развој. Наиме, две обавезе државе пријемнице капитала долазе у сукоб, међународна обавеза побољшавања законодавства из области заштите животне средине и људских права и обавеза које услед изражене моћи страног улагача држава пријемница капитала преузима, а које се односе на стабилизацију правног положаја страног улагача. Иако страни улагач бива задовољан јер чува своју профитну позицију, на првом месту запажа се њихова друштвена неодговорност јер не поштују регулативу из ове области, а реч је о областима пословања које свакако битно могу утицати на одржив развој (експлоатација нафте, угља, инфраструктурни радови).²⁰ Стране директне инвестиције имају значајан утицај на животну средину, а какви ће ефекти тог утицаја бити зависи од гране индустрије у којој послују.²¹ На глобалном плану приметно је опадање токова капитала у примарном и секундарном сектору, у оним гранама које се најчешће одликују

¹⁸ *Making FDI Work for Sustainable Development*, United Nations Conference on Trade and Development and Sustainable Business Institute at the European Business School, New York and Geneva, 2004, p. 10.

¹⁹ Брашић Стојановић, Ј., *нав. дело*, стр. 208.

²⁰ *Исто*, стр. 209.

²¹ Kardos, M., *The relevance of Foreign Direct Investment for sustainable development. Empirical evidence from European Union*, *Procedia Economics and Finance*, No. 15/2014, p. 1354.

употребом прљавих технологија и загађењем животне средине, али у неразвијеним земљама и земљама у развоју и даље је високо учешће страних инвестиција из ових сектора.²²

Међународна је обавеза државе поштовање правила о очувању и поспешивању одрживог развоја, који у себи обједињује бригу о економском развоју, ефикасну алокацију оскудних светских ресурса, заштиту животне средине и људских права. Ова обавеза заправо подразумева константну активност државе на унапређивању заштите и поштовања људских права, уз праћење планетарних тенденција и кретања, перманентно поспешивање њиховог унапређивања и ширење домена заштите. Такође, државе је обавезна и да се стара о заштити екологије, што налажу сталне климатске и атмосферске промене, нуклеарне катастрофе, ратови и стални допринос људи уништењу флоре и фауне. Све ове обавезе државе предвиђају се правним прописима, који се константно морају усаглашавати са међународним, а који поред наметања обавеза за државу, намећу обавезе и за све чланове друштвене заједнице и привредне субјекте, самим тим и стране улагаче. Страни улагач поред правне одговорности, постаје и морално одговоран према друштвеној заједници у којој обавља своју инвестициону делатност. Наиме, ступајући у улагачки однос, страни улагач као меродавно право за регулисање његових права и обавеза током инвестиционог периода прихвата право државе пријемнице капитала, које укључује и правила о заштити животне средине и поштовању људских права.²³ Страна улагања могу поспешити остваривање циљева одрживог развоја што свакако зависи од начина њиховог пословања, али и од инвестиционе и еколошке политике државе.²⁴

Савремене услове пословања често услед неопходности страног капитала за државу пријемницу капитала, као и тржишне моћи страних улагача, карактерише, готово као неспорно, чињеница да поред позитивних ефеката страна улагања често носе и негативне последице по здравље и окружење људи.²⁵ Наиме, сматра се да у све већој мери изостаје поштовање правила о заштити здравља, безбедности и сигурности на раду, економских права запослених, о заштити природних ресурса и животне средине. Тачније, велика економска снага страних улагача омогућава им такву позицију или пак држава пријемница капитала ступа у улагачки однос са компанијама које нису у чистој зони пословања. Посебно непожељан утицај страних улагања на еколошки систем и људска права настаје у ситуацији када су они значајно економски

²² Dašić, B., Trklja, R., Pušonja, B., *nav. članak*, str. 29.

²³ Види више: Брашић Стојановић, Ј., *нав. дело*, стр. 213-215.

²⁴ Johnston, D., *Foreign Direct Investment and The Environment: Challenges and Opportunities*, Foreign Direct Investment and the Environment, OECD, 1999, p. 10.

²⁵ Дивљак, Д., *Правни значај заштите животне средине у праву страних улагања*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2013, стр. 201.

супериорнији него што је држава пријемница капитала.²⁶ Тада, још у самој фази преговора они се користе својом позицијом покушавајући да пословно и правно окружење прилагоде себи и остваривању својих циљева. А како поштовање еколошких прописа захтева велика не само иницијелна, већ и каснија улагања за њих, то они често користећи се бројним механизмима, клаузулама и мерама које су им на располагању настоје да их заобиђу, те да уместо издвајања средстава за заштиту животне средине и здравље људи, направе уштеде и обезбеде већи профит. Поред категорије моћних страних улагача, који послују уз савремену технологију и опрему која би значила не само уштеде већ за циљ има и очување природног и друштвеног поретка, као страни улагачи јављају се и компаније које не располажу модерном технологијом. Такви страни улагачи не хају за окружење у држави пријемници капитала, није им стало до поштовања основних људских права, већ државу пријемницу капитала користе искључиво као привремену инвестициону локацију у којој ће пословати одређени број година, док не стекну задовољавајућ профит и не исцрпе доступне им ресурсе. Такође, стање се погоршава и у областима које спадају у такозвану прљаву индустрију, без обзира о каквим страним улагачима је реч. Усвајање и обавезивање страних улагача на примену строжих еколошких прописа од оних важећих у моменту заснивања улагачког односа, често води ка њиховом сељењу у друге државе.²⁷ У таквом стању ствари, које постаје реалност свакодневнице, за државе пријемнице капитала од посебног је значаја селективност приликом привлачења страних директних инвестиција.²⁸ Постајући свесне значаја страних улагања и за привредни развој и за одржив развој, државе пријемнице капитала настоје да све више користе политике и инструменте привлачења страних директних инвестиција које ће омогућити максимизацију корисности за обе стране и на свим пољима.²⁹

6. Закључак

Неумитна људска потреба за профитом и коришћењем природних богатстава на што јефтинији начин, а у сврхе максимизације сопствене користи, допринела је знатном угрожавању очувања онога што припада свим генерацијама, како претходним, садашњим, тако и будућим, а што називамо друштвеним богатством. Неefикасно трошење ресурса, повећање

²⁶ Брашић Стојановић, Ј., *нав. дело*, стр. 217.

²⁷ Жидо, К., *Еколошка криза и одржив развој*, мастер теза, Велеучилиште с правом јавности Балтазар Запрешић, 2023, стр. 23.

²⁸ Савковић, М., *нав. дело*, стр. 2.

²⁹ Dufey, A., *The Promotion of Sustainable Foreign Direct Investment in South America*, Document prepared for the workshop "The South American Perspective on the European Union's Policy for Sustainable Development" organised by IIED and RIDES, Santiago de Chile, 19th-20th July 2004, p. 10.

продуктивности вештачким методама, немар за околину и заједницу, допринели су покретању читавог низа еколошких проблема. У таквом стању ствари на глобалном нивоу друштво се бори са изазовима које им намеће одржив развој и очување планете. Такви трендови нужно су се пренели и на област међународних страних улагања, постављајући стандарде и принципе чије поштовање заправо значи здраву животну средину и заштићена људска права. Сви стандарди, све мере и обавезе из области одрживог развоја инкорпорирани су у право држава и морају бити поштовани од стране државе, свих припадника друштвене заједнице и привредних субјеката. То значи да обавезу поштовања еколошких прописа и прописа о заштити људских права у држави пријемници капитала имају и страни улагачи, без обзира на више или ниже стандарде предвиђене у држави њиховог порекла.

Страни улагачи дужни су да поштују прописе који подразумевају унапређење одрживог развоја, без обзира на њихове евентуалне промене условљене светским трендовима јер је реч заправо о обавези међународног карактера и за њих и за државу у којој послују. Такви страни улагачи дефинишу се као друштвено одговорни јер поред корпоративних правних правила поштују и више стандарде који су им наметнути. Иако се примарни ефекат страних улагања заправо манифестује кроз убрзање економског развоја државе пријемнице капитала, поред овог њихово пословање на територији државе пријемнице капитала повлачи и читав низ других ефеката, посебно оних од значаја за очување животне средине и поштовање људских права. Тако испољени ефекти могу бити како позитивни, тако и негативни, а пре свега зависе од економске моћи страног улагача, његове економске и правне позиције у држави пријемници капитала, начина њиховог пословања, гране индустрије у којој послују и наравно од степена показане друштвене одговорности.

Непобитна је чињеница да страна улагања доприносе бржем привредном развоју државе пријемнице капитала, да помажу њеном економском опоравку, превазилажењу кризе и решавању економских проблема. Такође, јасно је да кроз прекогранично кретање капитала долази до убрзања светских економских токова, до покретања веће количине светских капитал вредности, повећања продуктивности и успостављања ефикасније алокације оскудних светских ресурса. У таквом стању ствари, као логично намеће се размишљање о значајном утицају страних улагања не само на заштиту животне средине, већ и на само подизање свести о важности њеног очувања, о значају здраве животне средине, виталних људских права и социјалне савести. Међутим, стање у пракси, нарочито држава у развоју и неразвијених држава које су најчешћа инвестициона дестинација страних улагача, показује нам да је таква претпоставка само идеал, теоријска апстракција којој се тежи, али која у пракси готово да не постоји. Окренуте стицању материјалних користи обе стране улагачког односа чешће уместо ка развоју еколошких и социјалних права, крећу се ка њиховом кршењу, ка њиховом угрожавању, ка избегавању

поштовања еколошких прописа и заобилажењу механизма за поштовање људских права. Интезитет таквих радњи и настојања разликује се од страног улагача до страног улагача, и свакако да не карактерише сваког од њих, али постајемо сведоци таквих нескривених чињења пре свега у области екстрактивне индустрије, рударства, хемијске индустрије, металургије. Упркос настојањима друштвене заједнице, па чак и активностима међународне заједнице на сузбијању таквих чињења и наглашавању потребе да се иде у корак са изазовима које свакодневно намеће одржив развој, ниво поштовања прописа из ове области остаје на истом нивоу током читавог периода трајања инвестиције, упркос њиховом константном усавршавању и побољшању. Једини закључак који се намеће као логичан јесте да долазак страног капитала бива условљен пре свега заштитом саме инвестиције без помена о потреби и бризи о очувању здравља људи и животне средине.

*Jovana Brašić Stojanović, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

ECONOMIC BALANCE OF INVESTMENT RELATIONS IN THE FACE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT CHALLENGES

Summary

In modern business conditions, foreign direct investment has become a key lever not only for globalization and the connection of world capital flows, but also for the acceleration of economic development of countries. Countries whose economies require rapid recovery and exit from cyclical crisis movements have increasingly resorted to creating an investment environment that is conducive to the arrival of foreign capital in recent years. Such action implies that the countries receiving capital have guaranteed foreign investors numerous benefits, privileges, a safe and reliable legal regime, minimizing political risks and economic security. One of the important stimulating elements of the incentive policy of countries receiving capital, especially underdeveloped and developing ones, is the implementation of environmental policy in a less rigorous and demanding manner. Respect for legal regulations in the field of environmental protection and human rights is one of the basic obligations of all states, members of social communities and economic entities, while foreign investors have an obligation to respect not only domestic and international environmental standards, but also those stipulated in the country in which they are implementing their investment project. Less stringent environmental regulations also imply lower operating costs for investors, and therefore lower not

only initial, but also ongoing investments, and foreign investors will more easily choose to do business in such investment destinations. However, in addition to the influence of environmental regulations on the decision to invest by a foreign investor in a country receiving capital, a particularly important issue is the nature of such investments and their feedback effect on the overall sustainable development of the countries receiving capital. Considering the particular relevance of the challenges posed by sustainable development today and the challenges it poses to both states and investors, the paper will also focus on preserving the economic balance between the foreign investor and the country receiving the capital.

Key words: foreign investment, sustainable development, economic balance, environmental regulations, environment.

Литература

- Battikh, S., Bellakhal, R., *The effect of Foreign Direct Investment on sustainable development: Evidence from MENA region*, 2023, доступно на: <file:///C:/Users/Stojanovi%C4%87i/Downloads/ssrn-4735436.pdf>.
- Брашић, Стојановић, Ј., *Правно-економски аспекти стабилизационе клаузуле*, докторска дисертација Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2021.
- Дашић, Б., Тркља, Р., Пушоња, Б., *Стране директне инвестиције и заштита животне средине*, ECOLOGICA, вол. 29, бр. 105/2022.
- Дашић, Д., Дамњановић, А., *Утицај страних директних инвестиција на одржив и равномерни регионални развој Србије*, Зборник радова: Управљање квалитетом и поузданошћу“, Чачак, 2015.
- Дивљак, Д., *Правни значај заштите животне средине у праву страних улагања*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2013.
- Dufey, A., *The Promotion Of Sustainable Foreign Direct Investment In South America*, Document prepared for the workshop “The South American Perspective on the European Union’s Policy for Sustainable Development” organised by IIED and RIDES, Santiago de Chile, 19th-20th July 2004.
- Ђорић, Ж., *Зелена економија и одрживи развој у земљама Западног Балкана*, Економске идеје и пракса, бр. 41/2021.
- Жидо, К., *Еколошка криза и одржив развој*, мастер теза, Велеучилиште с правом јавности Балтазар Запрешић, 2023.
- Johnston, D., *Foreign Direct Investment And The Environment: Challenges And Opportunities*, Foreign Direct Investment and the Environment, OECD, 1999.
- Kardos, M., *The relevance of Foreign Direct Investment for sustainable development. Empirical evidence from European Union*, Procedia Economics and Finance, No. 15/2014.
- Petrović-Randelović, M., *Foreign Direct Investment and Sustainable Development: an analysis of the impact of environmental regulations on investment location decisions*, Facta Universitatis, Series: Economics and Organization, Vol. 4, No. 2/2007.

- Pupavac, D., *Održiv razvoj – novo lice ekonomije*, Socijalna ekologija: journal for environmental thought and sociological research = Socijalna ekologija: Zeitschrift für Umweltgedanken und soziologische Forschung, Vol. 24 No. 2-3/2015.
- Савковић, М., *Позитивним примером до одговорне праксе – стране инвестиције у Србији и заштита животне средине*, Центар за међународне и безбедоносне послове, Политичко мишљење, август, 2021.
- Stojanović, D., Ilić, B., Moračanin, J., *Sustainable Development of local communities in Serbia and FDI*, Ekonomika, Vol. 63, No. 3/2017.
- Цветковић, П., *Међународно право страних инвестиција*, Београд, 2007.
- Ћирић, А., *Привредно-правни аспекти двадесетогодишњице сарадње СФРЈ-СЕВ*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, свеска 25/1985.
- Making FDI Work for Sustainable Development*, United Nations Conference on Trade and Development and Sustainable Business Institute at the European Business School, New York and Geneva, 2004.